

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXIX
2023

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nelu Zugravu (Iași), Neculai Bolohan (Iași), Alexandru-Florin Platon (Iași),
Petronel Zahariuc (Iași), Ștefan S. Gorovei (Iași), Maria Magdalena Székely
(Iași), Cristian Ploscaru (Iași), Claudiu Topor (Iași), Gabriel Leanca (Iași),
Gheorghe Iacob (Iași), Ovidiu Buruiană (Iași), Victor Spinei, membru al
Academiei Române (Iași), Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române
(Cluj-Napoca), Ovidiu Cristea (București), Antal Lukács (București), Ion
Eremia (Chișinău), Ion Varta (Chișinău), Dennis Deletant (Londra),
Carol Iancu (Montpellier), Hans-Christian Maner (Mainz).

COMITETUL DE REDACȚIE:

Laurențiu Rădvan (redactor șef),
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Ionuț Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu,
Adrian Vițalari (secretar de redacție),
Mihai-Bogdan Atanasiu (secretar de redacție).

Responsabilitatea pentru opiniile exprimate în textele publicate revine în
exclusivitate autorilor.

Coperta I: Constantin Diamandi, ministru plenipotențiar al României la Paris,
sosind la Palatul Élysée (L'illustration, 8 ianuarie 1927, imagine din col. Adrian-
Bogdan Ceobanu)

Manuscrisele, cărțile și revistele propuse pentru schimb,
ca și orice corespondență se vor trimite redacției:

Laurențiu Rădvan

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
B-dul Carol I 11,
700506, Iași, România
Tel.: 40-(0)232-20.12.74
e-mail: radvan@uaic.ro

ISSN 1221-843X
eISSN 2821-4617
Printed in Romania

CUPRINS

Ana Honcu, <i>Initiative édititaire des femmes dans les provinces de Dacie et Mésie Inférieure (Ier-IIIe siècles apr. J.-C.)</i>	7
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, <i>New data on the salt resources from Ocna Dejului-Sic-Cojocna-Gherla area in Roman Dacia</i>	19
Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, <i>Moartea „ducelui Valahiei”: situația din Moldova în informațiile Casei de Habsburg din vara anului 1496</i>	27
Andrei Constantin Sălăvăstru, <i>Rebellion and Peace: The paths for conflict resolution in Huguenot and Catholic propaganda during the French Wars of Religion</i>	33
Mihai-Bogdan Atanasiu, <i>Mormintele Cantacuzinilor moldoveni (secolele XVII-XIX)</i>	55
Ștefan Lemny, <i>Istoria ca o poveste: Istoria Imperiului Otoman de Cantemir</i>	83
Petronel Zahariuc, <i>Contribuții la istoria familiei Balș în secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, după testamente și foi de zestre</i>	95

Ștefan S. Gorovei, <i>Heraldica teritorială – manifest de putere?</i>	123
Laurențiu Rădvan, <i>Din consecințele Regulamentului Organic: înființarea Eforiei orașului Iași și alegerea primilor săi membri</i>	139
Simion Câlția, <i>Practici științifice și norme sanitare în regulamentele Laboratorului comunal chimico-bacteriologic al Bucureștiului</i>	157
Claudiu-Lucian Topor, <i>Carsten Nielsen and his “controversial” agreements in Romania (1915). Files re-opened in Nazi Germany</i>	169
Iana Bălan, <i>Ofensiva Brusilov: catalizator al negocierilor și al intrării României în război? Câteva ipoteze istoriografice</i>	191

Adrian Vițalaru, <i>Strategic interests and economic cooperation. The beginning of trade relations between Romania and Poland (1920-1921)</i>	207
Ionel Doctoru, <i>„Vrem Ambasadă la Paris!” – Demersurile autorităților române pentru modificarea statutului Legației din capitala Franței (1926)</i>	221
Daniela Popescu, <i>Educație, școli și propagandă în cadrul grupului etnic german din România (1940-1944)</i>	235
Vasile Ungureanu, <i>Le diplomate Alexandru Paleologu</i>	249
Ciprian Nițulescu, <i>Între stema regală și steaua roșie. Aspecte privind personalul diplomatic al României (1947-1952)</i>	263
Iulian Moga, <i>Mama Gabrieli, the contemporary confessor of Georgia</i>	297
Andi Mihalache, <i>Despre tăcere și noile abordări din studiile culturale</i>	311

<i>Recenzii și note bibliografice</i>	339
Alexandru Vulpe, <i>Protoistoria României</i>, ediție îngrijită de Radu Băjenaru, București, Editura Academiei Române, 2020, 308 p. (Bogdan-Ștefan Novac); Irina Nemțeanu, <i>Ipostaze ale locuirii comunităților evreiești din Moldova (1775-1930)</i>, București, Editura Simetria, 2022 (Tudor Gaiță); Andreea Pop, <i>Arhitectura de veci în România. Cimitire, mausolee, edificii funerare în spațiul extracarpatic (1830-1939)</i>, București, Editura Patrimonia, 2021, 224 p. (Ioan Grămadă); <i>Servitorii Statului: funcționari, funcții și funcționarism în România modernă (1830-1948)</i>, coord. Judit Pál, Vlad Popovici, Andrei Florin Sora, Cluj-Napoca, Mega, 2022, 452 p. (Dan-Alexandru Săvoaia); <i>Elita românească și itinerariile modernității. Omagiu Profesorului Mihai Cojocariu</i>, coord. Cristian Ploscaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 555 p. (Ion Cârja); <i>Identitățile Chișinăului: Strada 31 August 1989</i>, coord. Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu, Chișinău, 2023, 249 p. (Mihai Anatolii Ciobanu); Paul Brummell, <i>Diplomatic Gifts. A History in Fifty Presents</i>, London, Hurst&Company, 2022, 423 p. (Adrian-Bogdan Ceobanu); James Stourton, <i>British Embassies. Their Diplomatic and Architectural History</i>, photographs by Luke White, London, Frances Lincoln Publishers, 2017, 352 p. (Adrian-Bogdan Ceobanu); Norman Stone, <i>Primul Război Mondial. O scurtă istorie</i>, București, Editura Litera, 2023, 256 p. (Andrei Chirilă); Diana Preston, <i>Opt zile la Ialta. Cum au configurat Churchill, Roosevelt și Stalin lumea postbelică</i>, București, Editura RAO, 2022, 473 p. (Andreea Ioana Ursulescu).	
<i>Abrevieri</i>	361

Moartea „ducelui Valahiei”: situația din Moldova în informațiile Casei de Habsburg din vara anului 1496

Alexandru (Alexăndrel), fiul și moștenitorul lui Ștefan al III-lea cel Mare, din anii 1480-1490, rămâne una dintre cele mai discutate și disputate figuri din istoria Moldovei medievale¹. Socotit fie fiul legitim al lui Ștefan și al Evdochiei Olelkovici de Kiev², fie fiul nelegitim al lui Ștefan și al Marușcăi³, Alexandru a murit „la oaste” în 26 iulie 1496⁴. Alături de tatăl său, el era (co)proprietarul feudelor transilvane primite de domnul Moldovei de la Matia Corvin⁵ și confirmate de Vladislav al II-lea Jagiello (aprilie 1492)⁶, după ratificarea de către Dieta

* Acad., prof. univ. dr., Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România; ioan.pop3@ubbcluj.ro.

** CS I, Centrul de Studii Transilvane, Academia Română, Cluj-Napoca; e-mail: alexandru.simon@acad.ro.

¹ Nagy Pienaru, *Moștenirea lui Ștefan cel Mare. Relațiile Moldovei cu Imperiul Otoman*, comunicare susținută la *Colocviile Putnei*, ediția a XXIX-a, Putna (30 august – 3 septembrie 2023), 31 august 2023), disponibilă online (cf. <https://www.centrulstefancelmare.ro/ro/colocviile-putnei-editia-a-xxix-a-st39.html>).

² Ștefan S. Gorovei, *Note istorice și genealogice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare*, în *SMIM*, VIII (1975), p. 185-200, la p. 190; idem, Maria-Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Putna, 2005, p. 13, 316.

³ Constantin Cihodaru, *Pretendenți la tronul Moldovei între anii 1504 și 1538*, în *AIIAI*, XIV (1977), p. 103-122, la p. 106-109. Vezi și Alexandru Simon, *Quello ch'e apresso el Turcho. About A Son of Stephen the Great*, în „Annuario del Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica”, V-VI (2004-2005), p. 141-169.

⁴ Grigore G. Tocilescu, *Raporturi asupra câtoru-va mănăstiri, schituri și biserici din țără* (extras din *AARMSI*, s. II, VIII (1887), p. 86; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 190, nota 53. Notița inserată în tabloul votiv al bisericii Mănăstirii Bistrița, locul de veci al lui Alexandru, în dreptul figurii acestuia, era *Alexandru voevodă, fiul lui Ștefan V.V., care a murit în osté* (conform grafiei din anii 1880).

⁵ Adrian Andrei Rusu, *Ștefan cel Mare și Transilvania. Un inventar critic, date nevalorificate și interpretări noi*, în *AP*, I (2005), 2, p. 91-122; Ștefan S. Gorovei, *Feudele ardelene ale lui Ștefan cel Mare. Observații pe marginea izvoarelor*, în *AP*, I (2005), 1, p. 123-132; Marius Diaconescu, *Contribuții la datarea donației Ciceului și Cetății de Baltă lui Ștefan cel Mare*, în *AP*, IX (2013), 1, p. 91-112.

⁶ Ioan-Aurel Pop, *Relații între Transilvania și Moldova în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *AMN*, XXXI (1994), 2 [1995], p. 11-21, la p. 17-18.

Ungariei (martie 1492) a Păcii de la Bratislava (noiembrie 1491)⁷. Aceasta pusese vremelnice capăt luptei dintre Casele de Habsburg și de Jagiello pentru moștenirea huniadă⁸.

În urma morții lui Alexandru, Vladislav al II-lea Jagiello, co-rege *de iure* al Ungariei alături de Maximilian I de Habsburg, prin tratatul de la sfârșitul anului 1491⁹, a refuzat să-l accepte pe Bogdan-Vlad, viitorul Bogdan al III-lea¹⁰, drept coproprietar al feudelor din Transilvania¹¹. Vladislav a încurajat atacurile asupra autorităților moldovene de pe acele domenii¹². Evenimentele au culminat cu campania din Moldova a lui Jan Albert, regele Poloniei și fratele lui Vladislav (august-octombrie 1497)¹³. Expediția a fost anihilată politic și militar de „conspirația” anti-jagellonă a lui Maximilian I și Ștefan al III-lea¹⁴ și de intervenția în sprijinul domnului – fără aprobarea prealabilă a regelui Vladislav¹⁵ – a lui Bartolomeu Drágffy, voievodul Transilvaniei¹⁶. Fiica lui Drágffy devenise, din vara anului 1489, soția răposatului Alexandru¹⁷.

⁷ Hermann Wiesflecker, *Das erste Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Pressburger Vertrag 1490/1491*, în *SOF*, XVIII (1959), 2, p. 26-75, la p. 70.

⁸ András Kubinyi, *Die Wahlkapitulation Wladislaus II. in Ungarn (1490)*, în idem, *Stände und Ständestaat im spätmittelalterlichen Ungarn*, Herne, 2011, p. 167-198.

⁹ Manfred Hollegger, „Damit das Kriegsgeschrei den Türken und anderen bösen Christen in den Ohren widerhalle. Maximilians I. Rom- und Kreuzzugspläne im Spannungsfeld zwischen propagierter Bedrohung und unterschätzter Gefahr”, în *Maximilians Welt. Kaiser Maximilian I. im Spannungsfeld zwischen Innovation und Tradition*, eds. Johannes Helmuth, Ursula Kocher, Andrea Sieber, Göttingen, 2018, p. 191-208, la p. 200, 203.

¹⁰ Constantin Burac, *Bogdan-Vlad, domn al Moldovei (1504-1517)*, în *AIIAI*, XXIII (1986), p. 314-317. Născut în 1479, el era fiul Mariei Voichița, ultima soție (din 1478) a lui Ștefan. Maria Voichița era fiica lui Radu al III-lea cel Frumos al Țării Românești și a Mariei Despina, probabil nepoata sultanei Mara Branković (Alexandru Simon, *Pământurile crucii: românii și cruciada târzie*, Cluj-Napoca, 2012, p. 43, 285).

¹¹ Vezi Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, *Moldova și celălalt Imperiu: Preliminariile și consecințele conspirației lui Maximilian I de Habsburg și Ștefan cel Mare (1497)*, în *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea*, ed. de Ovidiu Cristea, Gheorghe Lazăr, Brăila, 2008, p. 331-406, la p. 358-359, 362. Calitatea de coproprietar (posesor) i-a fost recunoscută lui Bogdan înainte de încheierea Păcii de la Hârlău (12 iulie 1499) dintre Ștefan al III-lea, Vladislav al II-lea și Jan Albert. În 24 iunie 1499, el apăruse deja în această calitate (*Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia* (= *Fontes Rerum Transylvanicarum*, IV, VI), I. 1468-1540, ed. Endre Veress, Budapest, 1914, p. 48, nr. 42. Este posibil ca recunoașterea ungară a lui Bogdan să fi datat din iarna anului 1497-1498.

¹² Câteva exemple la Zsigmond Jakó, *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, II. 1485-1556, Budapest, 1990, p. 151-152, nr. 3004; p. 153, nr. 3010 (24 februarie și 13 ianuarie 1497).

¹³ Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 319-340.

¹⁴ Această „conspirație” a fost analizată mai recent în Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, *Partes Transilvaniae intrabunt et te de tota terra tua disperdent: Maximilian I de Habsburg către Ștefan cel Mare după Codrii Cosminului (I-II)*, în „Transilvania”, NS, V (2021), 1, p. 21-42; 2, p. 60-78.

¹⁵ Ideea contrară a fost susținută de M. Diaconescu, *Mobilizarea oastei maghiare în 1497 în subsidium et tutelam wayvode Moldaviensis*, în *AP*, XII (2016), 2 [2017], p. 35-52. Critica interpretării la Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, *Re de Dacia: un proiect de la sfârșitul Evului Mediu*, Cluj-Napoca, 2018, p. 80.

¹⁶ Pentru Drágffy: Tibor Neumann, *Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején*, în *A Szilágyság és a Wesselényi család (14-17. század)*, eds. Géza Hegyi, András W. Kovács,

În vara anului 1496¹⁸, șocul produs de dispariția lui Alexandru a fost atât de mare încât la curtea aliatului lui Ștefan, Maximilian, s-a crezut că murise însuși domnul Moldovei, numit „ducele Valahiei” (22 august 1496)¹⁹. În termen de două zile (în 24 august 1496), informația a fost infirmată de aceiași trimiși ai Ducatului de Milano la Maximilian, Galeazzo Visconti²⁰ și Erasmo Brasca²¹. Cei doi au precizat că defunctul era de fapt „domnul copil al Valahiei”²², adică al Țării Românești de la răsărit de Carpați. Vestea, parțial falsă, parțial adevărată, sosise la Morbegno²³, unde se afla atunci Maximilian, „regele romanilor”²⁴, pe fondul marilor tulburări din Regatul Ungariei, raportate co-regelui *de iure* al Ungariei cu același prilej²⁵.

Kolozsvár, 2012, p. 213-236; Alexandru Simon, *Regional and Hungarian Designs at the End of Bartholomew Drágffy's Political Career*, în „Banatica”, XXIV (2014), p. 263-288.

¹⁷ Marius Diaconescu, *Peșitorii nepoatei lui Ștefan cel Mare în 1517. Despre căsătoria lui Alexandru cu fiica lui Bartolomeu Drágfi*, în *AILX*, XLIX (2012), p. 55-70. „Maria doamna” apare după Alexandru în tabloul votiv de la Bistrița (Tocilescu, *Raporturi asupra câtoror-va mănăstiri*, p. 86).

¹⁸ Data oficială a morții lui Alexandru (26 iulie 1496) a coincis cu a douăzecea aniversare a bătăliei de la Valea Albă / Războieni din 26 iulie 1476 (Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 171, nota 391). Însă 26 iulie, în anul 1479, a fost și data morții lui Bogdan, fiul lui Ștefan și al Mariei de Mangop († 19 decembrie 1477). În 16 iunie 1479, se născuse Bogdan, fiul lui Ștefan al Mariei Voichița. Aceasta înseamnă că Ștefan ar fi avut în interval de o lună doi fii (ambii legitimi) în viață și cu același nume, Bogdan. Era numele părintelui lui Ștefan. Întrucât, în plus, tocmai la Putna, moartea lui Alexandru a fost înregistrată și sub data de 26 iunie 1496, datele importante și numele din familia lui Ștefan ar merita să facă obiectul unui analize de sine-stătătoare.

¹⁹ *Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I, 1493-1519* (= J. F. Böhmer, *Regesta Imperii*, XIV), editor-general H. Wiesflecker, I. *Maximilian I., 2. 1496-1498*, eds. Manfred Hollegger, Kurt Riedl, Ingeborg Wiesflecker-Friedhuber, Wien-Köln-Weimar, 1993, nr. 4261, p. 83 (regestul sintezei întocmite în cancelaria ducală milaneză pe baza rapoartelor trimise de Galeazzo Visconti și Erasmo Brasca(h)a între 22 și 24 iulie 1496 din Morbegno; amintita sinteză se află în Archivio di Stato di Milano, Milano (ASM), Archivio Ducale Sforzesco (A.D.S.), Potenze Estere, *Alemagna*, cart. 582, 1496, fasc. 2. *Luglio-Dicembre*, nn).

²⁰ Felice Calvi, *Bianca Maria Sforza-Visconti, regina dei romani, imperatrice germanica, e gli ambasciatori di Lodovico il Moro alla corte cesarea*, Milano, 1888, p. 49-52, 110-112, 125.

²¹ Gerhard Rill, *Erasmo Brasca, Dizionario Biografico degli Italiani*, XIV (1972), *sub voce*. A fost socotit unul din primii ambasadori în sensul modern al cuvântului.

²² ASM, A.D.S., Potenze Estere, *Alemagna*, cart. 582, fasc. 2, nn. Revenirea celor doi trimiși asupra informației transmise în primă fază era menționată în același raport de sinteză.

²³ În Lombardia, în „*triconfinium-ul alpin*” dintre cantoanele elvețiene, Milano și Veneția (Nicole Pertzi, *Der Zusammenbruch der Pentarchie in Italien im diplomatischen Spiegel (1494-1500). Studien zur politischen Kommunikation italienischer Gesandter am Hof Maximilians I.* [teză de doctorat (Ruprecht-Karls Universität)], Heidelberg, 2007, p. 180, nota 757).

²⁴ Maximilian era căsătorit cu Bianca Maria Sforza, fosta soție a lui Ioan Corvin și nepoata ducelui de Milano, Ludovico il Moro Sforza (Sabine Weiss, *Die vergessene Kaiserin: Bianca Maria Sforza, Kaiser Maximilians zweite Gemahlin*, Innsbruck, 2010, p. 52-56, 61-64).

²⁵ [...] *Che era venuta nova chel duca de Valachia* [Ștefan al III-lea], *era morto ma sier troato che poi e unaltro signore puer de Valachia* [Alexandru], *et che in Ungaria tuttili nobili sono mosti contra li ecclesiastici et maxime contra li principali che governo el Re* [Vladislav al II-lea], *et li hano caciati vitru pro svite per una dica i quale volevano mettere novamente alli populi* [...] (ASM, A.D.S., Potenze Estere, *Alemagna*, cart. 582, fasc. 2, nn; Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, *Moldova și celălalt imperiu...*, p. 377; am păstrat și aici grafia folosită la sfârșitul secolului al XV-lea).

Știri despre conflictele, majore și reale, de la recenta Dietă a Ungariei²⁶ îi fuseseră trimise, la 14 iulie 1496²⁷, „domnului doctor” (Johannes Fuchsmagen), consilierul lui Maximilian I²⁸, de către un informator, aflat în Altenburg (Magyaróvár)²⁹. El se semna *P.H.*³⁰, după *post-scriptum*. Acesta îl privea pe Ștefan, care murise (*der ystfan waida in der moda ist gestorben*)³¹. Turcii voiau să ia țara (*wollen in nemen*). „Fratele regelui său” (*maines kunigs bruder*) era gata să ocupe el țara (*nymdt das land ein*). Deși Moldova ținea de Regatul Ungariei, din partea regelui ei (Vladislav al II-lea) nu venea vreo opoziție (*kam widerstand nit*)³². „Fratele regelui” din raport³³ era Sigismund³⁴, pregătit pentru tronul Moldovei de la congresul jagiellon de la Levoča (1494)³⁵.

Informațiile primite de apropiatii lui Maximilian cu privire la moartea lui Ștefan, de fapt a lui Alexandru, în vara lui 1496, ne arată că Alexandru nu a murit la 26 iulie 1496, ci mai curând, la 26 iunie 1496 (cum scria și „Letopisețul de la Putna I”³⁶). Altfel, în 14 iulie 1496, de la hotarul dintre Regatul Ungariei și Ducatul

²⁶ T. Neumann, *Királyi hatalom és országgyűlés a Jagelló-kor elején*, în *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*, ed. Tamás Dobszay, András Forgó, Iván Bertényi ifj, Géza Pálffy, György Rácz, István Szijártó, Budapest, 2013, p. 46-54, la p. 53; *Online Decreta regni mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*, editor-general János M. Bak, Budapest – Salt Lake City, UT, 2019, p. 910, nota 27.

²⁷ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA), Reichshofkanzlei (R.H.K.), *Maximiliana*, Karton 6. *Juli 1496-März 1497*, fasc. [Konvolut] 1. *Juli-September 1496*, f. 113^r (vezi *Regesten Maximilian*, II. Österreich, Reich und Europa, 2. 1496-1498, eds. M. Hollegger, K. Riedl, I. Wiesflecker-Friedhuber, Wien – Köln – Weimar, 1993, nr. 7166, p. 512; amplu rezumat).

²⁸ Jörg Schwarz, *Auf dem Weg in die res publica litteraria. Johannes Fuchsmagen (um 1450-1510) und die Gelehrtenkultur am Habsburgerhof im Zeitalter Friedrichs III. und Maximilians I.*, în *Zwischen Konflikt und Kooperation. Praktiken der europäischen Gelehrtenkultur (12.-17. Jahrhundert)*, eds. Jan-Hendryk de Boer, Marian Füssel, Jana Madlen Schütte, Berlin, 2016, p. 371-402; Martin Wagendorf, *Johannes Fuchsmagen. Ein Tiroler Humanist in Diensten Maximilians und seine Büchersammlung*, în *Kaiser Maximilian I. Ein großer Habsburger*, ed. Katharina Kaska, Salzburg, 2019, p. 110-117.

²⁹ Pentru rolul acestui târg în relațiile Budei cu Viena: Bálint Lakatos, *Követek és követségek a Jagelló-korban (1490-1526)*, în „Történelmi Szemle”, LXII (2020), 2, p. 1-82, aici la p. 11, 73.

³⁰ Editorii *Regesten Maximilian* au evitat identificarea sa. El era un vorbitor nativ de limbă germană, care, și în *post scriptum*, și-a subliniat calitatea de supus al lui Vladislav.

³¹ Din numele german al Moldovei, *Molda*, lipsește *l*-ul. Din numele maghiar germanizat al voievodului, *Ystfan*, nu a căzut însă *t*-ul (cum credeau editorii *Regesten Maximilian*).

³² HHStA, R.H.K., *Maximiliana*, Karton 6, fasc. 1, f. 113^r. Evenimentele (Ștefan a murit; turcii au aflat și s-au pornit să ocupe Moldova; în reacție, fratele regelui s-a grăbit să o ia el) trebuiau să se întindă pe durata a măcar unei luni. Necunoscându-se „locul decesului”, de reținut este astfel că o știre de la Cetatea Albă ajungea la Istanbul cel devreme în vreo 10-14 zile (Ovidiu Cristea, *Acest domn de la miazănoapte*, Târgoviște, 2018², p. 208-210).

³³ Dacă ar fi fost vorba de Jan Albert, acesta ar fi fost numit „regele Poloniei” în acest raport.

³⁴ Giuseppe Della Santa, *Di Callimaco Esperiente in Polonia e di una sua proposta alla Repubblica di Venezia nel 1495*, în „Nuovo Archivio Veneto”, XXVI (1913), p. 134-161.

³⁵ Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrii Cosminului (poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea)*, în *RsL*, XVII (1970), p. 525-554, la p. 540-541.

³⁶ *Letopisețul de la Putna I*, în *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, ed. de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 43-52, la p. 52. În „Letopisețul de la Putna II” și „Letopisețul anonim” (ceea ce a mai rămas din „cronica oficială” a lui Ștefan), decesul lui Alexandru

Austriei nu s-ar fi putut vesti că însuși Ștefan (*Ystfan*) răposase³⁷. Datorită vitezelor medievale de transmitere ale știrilor, nu este exclus ca veștile despre moartea lui Ștefan (dovedită ulterior a fi fost moartea lui Alexandru) să fi circulat de dinainte ca fiul său să plece din viață, tocmai „la oaste”³⁸, ceea ce dăduse speranțe moldovene atât Porții, cât și Casei de Jagiello³⁹.

Sursele habsburgice din vara lui 1496 atrag atenția și asupra altor aspecte.

1. La 1496, judecând după reacții, dispariția lui Ștefan ar fi fost un dezastru, în special pentru Casa de Habsburg⁴⁰. În 1504, moartea lui Ștefan nu pare să mai fi afectat structural interesele din Răsărit ale lui Maximilian⁴¹. 2. Imediat ce, „înainte de

era datat 26 iulie (*Cronicle slavo-române*, p. 6-23, la p. 20; p. 59-66, la p. 65). Însmormântarea lui Alexandru la Mănăstirea Bistrița (și nu la Putna) merită reanalizată.

³⁷ În comparație, vestea marii victorii antiotomane a lui Ștefan de la Vaslui (10 ianuarie 1475) a ajuns la Buda după cel mult trei săptămâni (Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 121-122), cam tot atâta timp cât se scursese între 26 iunie 1496 și 14 iulie 1496. Rămâne problema transmiterii veștii morții lui Ștefan la Poartă. Dacă nu presupunem că, la Buda, s-a acționat instinctiv, data decesului din Moldova coboară la mijlocul lunii iunie.

³⁸ Amintim textul controversatei *A csiki székely krónika* (ed. Lajos Szadeczky, Budapest, 1905, p. 132): [...] *Dum autem rex Pannon, seu Hungariae a Transylvania 60.000 aureos exigeret, Vajvodam Moldaviae Juvenis adhuc licet uxoratus ad Clientelam redire facit 1496, ob quod factum, Vajvodae datur arx Csikoviensis, ipse autem in terra sua spectabili honore confirmatur [...]*. Amintim de asemenea „confuzia valahă” (?) făcută de cancelaria de la Buda pe 11 aprilie 1496 (Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XV-1. *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene Bistrița, Brașov, Sibiu, 1358-1600*, editate de Nicolae Iorga, București, 1911, p. 145-146, nr. 265). Atunci, Vladislav al II-lea i-a informat pe sibieni că vor primi informații asupra soliei fostului lor primar, Georg Hecht, la „voievodul transalpin” Ștefan, despre care ei se interesaseră la rege. Oricum, după rege, solia nu fusese „de mare importanță”. În original, cuvintele regelui au fost: [...] *Optabatis a nostra maiestate scire legationem, quam medio condam Georgii Chwkas magistri civium vestri ad magnificum Stephanum wayvodam Transalpinensem [Transalpinarum în original] exsequi habebamus. Unde sciatis legationem illam non fuisse magnae importantiae. Nos enim de ea vos per fidelem nostrum egregium Nicolaum Prol camerarium Cibiniensem, quem certis ex causis ad nos venire fecimus, certiores reddere curabimus [...]*.

³⁹ Situația apare aproape identică cu cea din momentul dispariției reale a domnului Ștefan în 2 iulie 1504 (Liviu Pilat, *Misiunea lui Jan Ossolinski și problema Țării de Jos la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare*, în *AP*, IX (2013), 1, p. 53-58; Ovidiu Cristea, *Apus de soare: eveniment, mărturie, implicații*, în *AP*, XVII (2021), 2, p. 153-168). Este posibil ca problema – polonă inclusiv – a Țării de Jos, cu „pandantele” ei, adică hotarul dintre Moldova și Țara Românească, dar și Secuimea (după studiile profesorului Șerban Papacostea), să fi fost de actualitate și la 1496 (conform ipotezei profesorului Liviu Pilat, căruia îi mulțumim și pe această cale). Iar, după cum se știe, Alexandru „reziđa” la Bacău. Aceste asocieri, cu implicații mult mai vaste, fuseseră deja – și aveau să mai fie – prezente în politica Cracoviei (Alexandru Simon, *Despre speranțele bizantine și transilvane ale Casei de Jagiello: de la începutul anilor 1470 la sfârșitul anilor 1490*, în „*Studia Universitatis Cibinensis. Historia*”, XIX (2020), p. 105-113).

⁴⁰ Vestea și nuanțarea ei, în Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, *Moldova și celălalt imperiu...*, p. 377.

⁴¹ *Regesten Maximilian* (II-4. 1502-1504, eds. H. Wiesflecker, I. Wiesflecker-Friedhuber, M. Hollegger, Köln – Wien – Weimar, 2004, p. 1021, nr. 21434) există un sigur document privitor la moartea domnului Ștefan (Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München, Mischbestände, Fürstliche Sachen, *Literalien*, fasc. 215 [-1]. 1503-1505, f. 20^v; 3 septembrie 1504). Vladislav al II-lea i-a scris dușmanului lui Maximilian I, palatinul Ruprecht de Wittelsbach († 20 august 1504) că, din cauza morții lui Ștefan, nu-l poate ajuta, deoarece trebuie să-și trimită întreaga oaste în Moldova, pe care otomanii se pregăteau să o atace.

vreme” sau după moartea lui Alexandru, aceasta a fost socotită moartea lui Ștefan, Sigismund Jagiello a apărut drept candidat la tronul Moldovei⁴². Totul s-a petrecut cu un an înaintea campaniei lui Jan Albert din Moldova⁴³. 3. Precedentele observații evidențiază absența oricărei referiri la existența lui Alexandru din așa-numita „Cronică moldo-germană” a lui Ștefan, destinată supușilor „nemți” ai lui Maximilian (1499-1502)⁴⁴. Cert este că Maximilian s-a adaptat situației și l-a invitat constant, începând cu 1497-1498, pe Bogdan să-l însoțească la încoronarea sa imperială de la Roma⁴⁵.

The Duke of Wallachia death: News from Moldavia arrived at the Court of Vienna in the summer 1496

Abstract

Alexander, the son and – first – heir of Stephen III the Great of Moldavia, remains a highly controversial figure. Officially, he died on 26 July 1496, whilst with the host. The reports sent from Hungary to Stephen's ally, Maximilian I of Habsburg (prior to 22-24 August 1496), and – most importantly – to his royal councillor Johannes Fuchsmagen (14 July 1496), show however that Alexander died at least a month earlier. He probably died on 26 June, as recorded in one of the chronicles of the Putna Monastery, Stephen's necropolis, but not the burial place of Alexander (who was laid to rest at the Bistrița Monastery).

The impact of Alexander's demise was considerable. His death was initially deemed that of Stephen himself, to the utmost concern of the House of Habsburg. Allegedly, both the Ottoman Turks and Sigismund Jagiello, the brother of Wladislaw II, king of Hungary and Bohemia, and of Jan Albert, king of Poland, were ready to occupy Moldavia. Within a year, Jan Albert did indeed attack Stephen, who had to be replaced with Sigismund as ruler of Moldavia. The Jagellonian plan was foiled by the conspiracy of Maximilian and Stephen, supported by the military intervention of Bartholomew Drágffy, the voivode of Transylvania as well as – between 1489 and 1496 – the father-in-law of the late Alexander.

Keywords: Alexander (of Moldavia); Stephen III the Great; Maximilian I of Habsburg; Wladislaw II Jagiello; Sigismund (I) Jagiello; Moldavia; Hungary; Ottoman Empire; Putna; succession; conspiracy.

⁴² *Regesten Maximilian*, II-2, nr. 7166, p. 512. S-ar părea că și Sigismund era atunci la Buda.

⁴³ La 1497 s-au înfruntat două conspirații rivale (Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, „*Partes Transilvane*”, *passim*).

⁴⁴ *Cronica moldo-germană* (în *Cronicile slavo-române*, p. 28-37) îl pomenea doar pe Bogdan (pentru cronică: Adinel C. Dincă, *Manuscrisul cronicii moldo-germane din anul 1502: o analiză paleografică*, în *AP*, XIV (2018), 2 [2019], p. 277-296).

⁴⁵ Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, *op. cit.*, p. 32, nota 41; Anexă, p. 63-68, la p. 67.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a ediție, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L’Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANDMB</i>	= Arhivele Naționale. Direcția Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Archiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
<i>„Arhiva”</i>	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei

ASRR	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
AȘUI	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
ATS	= Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
AUAIC	= Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
AUB	= Analele Universității „București”
BA	= <i>Biblioteca Ambrosiana</i> , Roma, Città Nuova Editrice
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BArchB	= Bundesarchiv Berlin
BAR int. ser.	= British Archaeological Reports, International Series
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI	= Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BCU-Iași	= Biblioteca Centrală Universitară, Iași
BE	= Bulletin Epigraphique
BF	= Byzantinische Forschungen, Amsterdam
BJ	= Bonner Jahrbücher, Bonn
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BMIM	= București. Materiale de istorie și muzeografie
BNB	= Biblioteca Națională București
BNJ	= Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
BOR	= Biserica Ortodoxă Română
BS	= Balkan Studies
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
ByzSlav	= Byzantinoslavica
CA	= Cercetări arheologice
CAI	= Caiete de Antropologie Istorică
CartNova	= <i>La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica</i> , Murcia
CB	= Cahiers balkaniques
CBI	= <i>Der römische Weihebezirk von Osterburken. Corpus des griechischen und lateinischer Beneficiärer – Inschriften des Römischen Reiches</i> , Stuttgart
CC	= Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
CCAR	= Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
CCh	= <i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout
CChSG	= <i>Corpus Christianorum. Series Graeca</i>
CCSL	= <i>Corpus Christianorum Series Latina</i> , Turnhout, Brepols
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat</i> , București, vol. I-V; supl. I.
CDȚR	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului</i> , București, vol. II-VIII, 1974-2006
Chiron	= Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
CI	= Cercetări istorice (ambele serii)
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
CL	= Cercetări literare
CLRE	= <i>Consuls of the Later Roman Empire</i> , eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
CN	= Cercetări Numismatice
CNA	= Cronica Numismatică și Arheologică, București
CSCO	= <i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> , Louvain
CSEA	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis</i> , Roma, Città Nuova Editrice
CSEL	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien, De Gruyter
CSPAMI	= Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
CT	= Columna lui Traian, București

<i>CTh</i>	= <i>Codex Theodosianus</i> . Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
<i>Cv.L</i>	= Convorbiri literare (ambele serii)
„ <i>Dacia</i> ”, <i>N.S.</i>	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DANIC	= Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale
DGAS	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
<i>DI</i>	= Diplomatarium Italicum
<i>DIR</i>	= <i>Documente privind istoria României</i>
<i>DIRRI</i>	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
<i>DOP</i>	= Dumbarton Oaks Papers
<i>DTN</i>	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
<i>DRH</i>	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
<i>EB</i>	= Études Balkaniques
<i>EBPB</i>	= Études byzantines et post-byzantines
<i>EDCS</i>	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclauss.de/)
<i>EDR</i>	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
<i>EpigrAnat</i>	= <i>Epigraphica Anatolica</i> , Münster
<i>ERAsturias</i>	= F. Diego Santos, <i>Epigrafia Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
<i>EuGeSta</i>	= <i>Journal of Gender Studies in Antiquity</i>
<i>Gerión</i>	= <i>Gerión</i> . Revista de Historia Antigua, Madrid
<i>GB</i>	= Glasul Bisericii
<i>GCS</i>	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
<i>GLK</i>	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
<i>HEp</i>	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„ <i>Hierasus</i> ”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
<i>HM</i>	= <i>Heraldica Moldaviae</i> , Chișinău
<i>HU</i>	= <i>Historia Urbana</i> , Sibiu
<i>HUI</i>	= <i>Historia Universitatis Iassiensis</i> , Iași
<i>IDR</i>	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , București-Paris
<i>IDRE</i>	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
<i>IGLN</i>	= <i>Inscriptions grecques et latines de Novae</i> , Bordeaux
<i>IGLR</i>	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
<i>ILLPecs</i>	= <i>Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
<i>ILAlg</i>	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
<i>ILB</i>	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
<i>ILD</i>	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
<i>ILN</i>	= <i>Inscriptiones latines de Novae</i> , Poznań
<i>ILLPRON</i>	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
<i>ILS</i>	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
<i>IMS</i>	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
<i>IN</i>	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
<i>ISM</i>	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
<i>JGO</i>	= <i>Jahrbücher für Geschichte Osteuropas</i>
<i>JL</i>	= <i>Junimea literară</i>
<i>JRS</i>	= <i>The Journal of Roman studies</i> , London
<i>LR</i>	= <i>Limba română</i>
<i>Lupa</i>	= <i>Ubi Erat Lupa</i> (http://lupa.at/)

MA	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
MCA	= Materiale și cercetări arheologice
MEF	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
MEFRA	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma
MGH	= <i>Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi</i> , Berlin 1877-
MI	= Magazin istoric, București
MIM	= Materiale de istorie și muzeografie
MM	= Mitropolia Moldovei
MMS	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
MN	= Muzeul Național, București
MO	= Mitropolia Olteniei
MOF	= Monitorul Oficial al României
Navarro	= M. Navarro Caballero, <i>Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine</i> , Bordeaux, 2017.
NBA	= <i>Nuova Biblioteca Agostiniana</i> , Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
NDPAC	= <i>Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane</i> , I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
NEH	= Nouvelles études d'histoire
OI	= Opțiuni istoriografice, Iași
OPEL	= <i>Onomasticon provinciarum Europae latinarum</i> , vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
PG	= <i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
PIR	= <i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> , editio altera, Berlin.
PLRE	= <i>Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
RA	= Revista arhivelor
RBAR	= Revista Bibliotecii Academiei Române, București
RC	= Revista catolică
RdI	= Revista de istorie
REByz	= Revue des Études Byzantines
RER	= Revue des études roumaines
RESEE	= Revue des études Sud-Est européennes
RHP	= <i>Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften</i> , Viena
RHSEE	= Revue historique de Sud-Est européen
RI	= Revista istorică (ambele serii)
RIAF	= Revista pentru istorie, arheologie și filologie
RIB	= <i>Roman Inscriptions of Britain</i> , Londra
RIM	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
RIR	= Revista istorică română, București
RIS	= Revista de istorie socială, Iași
RITL	= Revista de istorie și teorie literară
RIU	= <i>Die römischen Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
RJMH	= The Romanian Journal of Modern History, Iași
RM	= Revista muzeelor
RMD	= <i>Roman Military Diplomas</i> , Londra
RMM	= <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz
RMM-MIA	= Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
RMR	= Revista Medicală Română
RRH	= Revue roumaine d'histoire

<i>RRHA</i>	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
<i>RRHA-BA</i>	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
<i>RSIAB</i>	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
<i>Rsl</i>	= Romanoslavica
<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>SCh</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde